

КРИМСЬКОТАТАРСЬКИЙ ПРАВОЗАХИСНИЙ РУХ

Став продовженням кращих демократ. традицій визв. боротьби народу, що розпочалася у 19 ст., мав виразне значення при відновленні незалежності України на поч. 1990-х рр. і зберігає свій потенціал донині. Виник після 20-го з'їзду КПРС (1956) у місцях депортації крим. татар. У різні роки активну участь у його діяльності та підтримці брали [С. Амет-Хан](#), [А. Решидов](#), [С. Сеїтвелієв](#), [У. Абдураманов](#), [Р. Джемільєв](#), [Р. Мустафаєв](#), [М. Халілов](#), [Б. Османов](#), [М. Селімов](#), [А. Джеппаров](#), [А. Аблаєв](#), [М. Джемільєв](#), [Ю. Османов](#), [А. Сейтмуратова](#), [С. Меметов](#), [П. Григоренко](#), [А. Сахаров](#), [А. Марченко](#), [О. Костерін](#), [Л. Алексєєва](#), [Г. Алтунян](#), [Р. Чубаров](#) та ін. Учасники руху зверталися із петиціями до політ. керівництва країни, намагалися протидіяти антикримськотатар. пропаганді. У відповідь влада йшла на незначні поступки у галузі культури та застосовувала репресії проти найактивніших діячів. На поч. 1960-х рр. створ.

Союз кримськотатар. молоді за повернення на Батьківщину, однак його лідерів [М. Омерова](#) та [С. Умерова](#) незабаром заарештували. Продовжили К. п. р. т. зв. ініціативні групи, які діяли у рамках законодавства. Невдовзі їхня заг. чисельність становила 5 тис. осіб, що дало змогу в 2-й пол. 1960-х рр. створити цілісну організац. структуру руху. Його учасники вели агітацію за повернення до Криму, збирали кошти для допомоги засудженим і їхнім сім'ям, проводили демонстрації, надсилали делегації до Москви. Підготовлене лідерами К. п. р. звернення до 23-го з'їзду КПРС (1966) підписало понад 120 тис. осіб. У жовтні 1966 в Узбекистані у місцях проживання депортованих проведено масові акції з приводу 45-річчя створення [Кримської Автономної Соціалістичної Радянської Республіки](#). У вересні 1967 в м. Ленінабад (нині Худжанд, Таджикистан) відбулися перші нелегал. збори представників ініціатив. груп. 5 вересня 1967 президія ВР СРСР ухвалила указ «О гражданах татарской национальности, проживавших в Крыму», який формально повернув крим. татарам громадян. права, а також передбачив можливість проведення обмеженого організац. набору переселенців до Криму.

Водночас тисячі активістів зазнали різноманіт. переслідувань з боку влади. Діячів К. п. р. підтримували представники правозахисних рухів народів СРСР і правозахисники з-за кордону. Вони стали співзасн. ініціатив. групи з захисту прав людини у СРСР (1969), брали участь у заг. правозахисних акціях. Від поч. 1970-х рр. зростала кількість крим. татар, які самочинно поверталися до Криму (станом на 1973 — 1494 особи). Однак подальше повернення, з дозволу влади чи без нього, унеможливлено 1973: організац. набір до Криму

фактично призупинено, влада насильно почала виселяти тих крим. татар, які встигли переїхати. 1978 [М. Мамут](#) на знак протесту проти повтор. виселення у с. Нова Мазанка (нині у складі с. Донське Сімфероп. р-ну) здійснив самоспалення. З поч. «перебудови» у СРСР ініціативні групи провели 1-у Всерос. нараду своїх представників (Ташкент, 1987), на якій сформовано Центр. ініціативну групу, що домоглася зустрічі із заступник голови ВР СРСР (виявилася безрезультатною).

Чергова всесоюзна нарада представників ініціатив. груп (1988) рекомендувала крим. татарам розпочати масове переселення на батьківщину як єдино можливу форму боротьби за свої права. 1989 ВР СРСР засудила депортацію кримськотатар. народу 1944 і цим актом фактично зняла перепони на шляху повернення крим. татар до Криму. К. п. р. продовжив свою діяльність у рамках Нац. руху крим. татар (помірковане крило руху, що наприкінці 1990-х рр. майже зійшло з політ. сцени) та Організації кримськотатар. нац. руху. Зусиллями останньої відроджено [Кримськотатарського народу Курултай](#) і створено [Кримськотатарського народу Меджліс](#).

Перший від поч. масового повернення до Криму крим. татар Курултай 1991 у Сімферополі ухвалив декларацію про нац. суверенітет кримськотатар. народу, затвердив нац. прапор і гімн. На поч. 21 ст., коли серед крим. татар посилюються впливи радикал. партій «Адалет» («Справедливість») та «Къырым ислям фиркаси» («Ісламська партія Криму»), кер. кримськотатар. демократ. організацій та Меджлісу намагаються брати активну участь у демократ. трансформаціях укр. суспільства. Кер. Меджлісу [М. Джемільєв](#) та [Р. Чубарова](#) неодноразово обирали депутатами ВР України. Захищаючи права крим. татар, вони послідовно виступають за незалежність і суверенність України. В умовах укр. держ. кризи 2014 Меджліс зберіг керівництво К. п. р., його лідери виступили проти сепаритизму та за збереження територ. цілісності України.

Рекомендована література

1. Некрич А. Наказанные народы. Нью-Йорк, 1978;
2. Губогло М. Н., Червонная С. М. Крымскотатарское национальное движение. Т. 1–2. Москва, 1992;
3. A. Kisliy. The Return of Crimean Tatars from Deportation and the Process of Development of a Civil Society in Ukraine // Political and Civil Society in the Black Sea Region. Ankara, 2001;
4. Джемільєв М. Основні етапи кримськотатарського національного руху. Доповідь на I сесії II Курултаю кримськотатарського народу 26 червня 1991 року //

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Кримськотатарський правозахисний рух / О. Є. Кислий // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-193>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).